

К. В. Мирончак

ПОБУДОВА ТИПОЛОГІЧНИХ МОДЕЛЕЙ СТРАХУ СМЕРТІ ЯК СПОСОБУ ОРГАНІЗАЦІЇ ЖИТТЄВОГО ДОСВІДУ

Розкрито особливості побудови типологічних моделей страху смерті як способу організації життєвого досвіду із застосуванням комплексного підходу та широкого арсеналу методичного інструментарію. Виділено параметри оцінювання способу організації життєвого досвіду особистості в ситуації зіткнення зі смертю: суб'єктивна значущість ситуації смерті, інтенсивність переживання, динаміка змін, валентність змін, просторово-часова перспектива, контекстуальність ситуації зіткнення зі смертю (безпосередній/опосередкований досвід), концептуальне значення смерті, міра стереотипізації смислів, ставлення людини до смерті, рівень прийняття/заперечення страху смерті та рівень суб'єктності особистості. Побудовано три типи моделей страху смерті як способу організації життєвого досвіду особистості: “Зміщення центру” (тотальне переосмислення, переструктурація, перебудова життя), “Локалізація” (часткова реконструкція, вибіркоче акцентування на одній із сфер у житті) та “Захист” (уникання смерті, дистанціювання задля збереження цілісності та непорушності сконструйованого світу).

Ключові слова: страх смерті, організація життєвого досвіду, методичний інструментарій, типологічна модель.

Проблема. Що по той бік реальності? Беззаперечний факт неминучості смерті на етапі його осмислення постає як незбагненна таємниця буття. Це, мабуть, чи не єдиний закуток, куди людська думка не в змозі сягнути, спираючись лише на життєвий досвід самої людини, хоча факт смертності глибоко вкорінений у її культурний, соціальний та особистісно-індивідуальний контексти. Незважаючи на різні релігійні, соціальні табу, що усталили поширену практику замовчування тематики смерті, вона ніколи не існувала поза людською свідомістю. Навпаки, різноманітні форми, образи, уявлення, переконання чи вірування, пов'язані зі смертю, практики переживання танатичної тривоги та страху непомітно інтегровані майже у всі сфери життєдіяльності людини і справляють на особистість відповідно до контексту ситуації зіткнення зі смертю свій безпосередній чи опосередкований вплив.

Кожна наступна зустріч зі смертю, – а їх протягом життя може бути чимало, – у різних вимірах зіткнення з нею (фізичному, соці-

альному, психологічному, духовному, віртуальному) буде нашаровувати свій відбиток на реакції, розуміння та пояснення світу, інтегруючи їх у життєвий простір особистості, у структуру її життєвого досвіду.

Мета статті: розкрити особливості побудови типологічних моделей страху смерті як способу організації життєвого досвіду особистості.

У науковій літературі поняття “досвід” використовується досить широко в працях А. Адлера, О. М. Лактіонова, К. Левіна, Н. Мартіна, Я. Морено, Ф. Перлза, К. Роджерса, Т. М. Титаренко, В. Франкла, З. Фройда, Н. В. Чепелевої, Ю. М. Швалба та ін. Термін “життєвий досвід” використовують переважно для позначення: самостійної і незалежної структурної одиниці психічного, яка функціонує за принципами системи, що саморозвивається [9]; психологічної інстанції, яка забезпечує відтворення вдалих дій у закономірно повторюваних ситуаціях [7]; результату базового прагнення свідомості до стабілізації світу в цілому [1]; перетвореної форми життєдіяльності [3]; осмислення та впорядкування поточних подій, які зароджуються в тих чи інших життєвих ситуаціях [8]; особистісної концептуалізації [6]; реального змісту життя [4] тощо. Більшість наведених трактувань життєвого досвіду, хоча й можуть представляти різні психологічні напрямки, сходяться в тому, що це щось цілісне, структуроване, осмислене, пропущене через себе, а найголовніше – те, що розвивається, піддається перетворенню, трансформації. І однією з імовірнісних умов, що запускає цей трансформаційний процес у структурі життєвого досвіду, може бути страх смерті. Тенденцію наділяти страх смерті такими перетворювальними властивостями можна простежити в роботах А. О. Баканової, С. Грофа, Д. О. Леонтьєва, Р. Моуді, І. Ялома. Не менш значущим аспектом страху смерті для особистості є його внутрішня інтенція до метаморфоз, які активують процес особистісного зростання людини [10; 11].

Яким же чином страх смерті як потенційно ймовірнісний спосіб трансформації та переінтерпретації життєвих цінностей, смислів, значень впливає на організацію життєвого досвіду особистості?

Щоб отримати дані, які цікаві для нас як визначальні параметри процесу організації життєвого досвіду в ситуації зіткнення зі смертю, було здійснено ряд дослідницьких кроків. Для досягнення мети дослідження і вирішення поставлених завдань застосовувалися:

загальнотеоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення, інтерпретація емпіричних результатів) –

для визначення концептуальних засад вивчення процесу організації життєвого досвіду в ситуації зіткнення зі смертю;

процедури обґрунтованої теорії – для формулювання категорій на основі емпіричних даних і виведення індуктивним способом за їхньою допомогою параметрів оцінювання страху смерті як способу організації життєвого досвіду (відкритого, осьового, вибіркового кодування) [5];

метод вільних асоціацій – для виявлення стереотипних уявлень про смерть, певних особливостей індивідуального досвіду та культурологічних впливів на досліджуваний нами об'єкт;

анкета-опитувальник – для визначення серед респондентів смислового навантаження на досліджуване явище, використання смислових конструкцій явища смерті, що транслює культура, та представленості страху смерті в особистому досвіді досліджуваного;

написання життєвого сценарію (за звичайних умов, за умови близькості смерті, за умови безсмертя) – для з'ясування ступеня впливу цілком реальної можливості померти або загрози близької смерті на реорганізацію свого життєвого плану;

письмовий нарратив – для отримання текстової інформації про найбільш значущий досвід переживання страху смерті і включення його в загальну структуру життєвого досвіду;

глибинне напівструктуроване інтерв'ю – для виявлення специфікації життєвих ситуацій, пов'язаних зі страхом смерті, опису емоційних станів досліджуваних, їхніх переживань, думок;

аналітичне порівняння в ході аналізу якісних даних (стратегія найбільшого контрасту) – для виявлення каузальних характеристик подібності/відмінності між випадками – і *типологічний аналіз* – для встановлення закономірностей, які дають можливість виявити характерні моделі організації життєвого досвіду під впливом страху смерті.

У результаті інтеграційного осмислення даних, отриманих за допомогою описаних вище процедур, було виділено такі параметри оцінювання способу організації життєвого досвіду особистості в ситуації зіткнення зі смертю: суб'єктивна значущість ситуації смерті та надання їй статусу життєвої події, інтенсивність переживання (емоційна оцінка), динаміка змін у життєвому досвіді, валентність змін (прогрес, регрес, стабільність), просторово-часова перспектива (близькість/віддаленість сприймання смерті), контекстуальність ситуації зіткнення зі смертю (безпосередній/опересередкований досвід), концептуальне значення смерті та міра стереотипізації при наділенні смерті певними особистісними смислами, ставлення людини до смерті (позитивне/негативне/нейтральне), рівень прийнят-

тя/заперечення страху смерті та рівень суб'єктності особистості (особистісна активність, здатність інтегрувати страх смерті у структуру життєвого досвіду).

Виділення цих параметрів дало змогу встановити чіткі інтерпретативні межі, в яких здійснювався якісний аналіз Я-текстів. Робота з текстами охоплювала три стадії. Перша стадія полягала у збиранні інформації, обсяг якої поступово нарощувався, аби отримати відтак перші теоретичні узагальнення. Завданнями другої стадії роботи з матеріалом були деталізація, уточнення, специфікація, виправлення масиву даних відповідно до теоретичної моделі для підвищення її теоретичної спроможності та практичної цінності. Що ж стосується заключного етапу, то на третій стадії здійснювалися інтеграція та об'єднання отриманого матеріалу й побудова типології моделей страху смерті як способу організації життєвого досвіду особистості.

У результаті ми отримали три типи моделей організації життєвого досвіду в ситуації зіткнення зі смертю.

Модель “Зміщення центру”. Ситуація зіткнення зі смертю, яка активує і об'єктивізує страх смерті, поміщається в центр життєвого досвіду особистості і таким чином зміщує її попереднє ціннісно-смісловне ядро. Модель актуальна для незначної кількості досліджуваних. При цьому не має значення їхня культурна належність, а скоріше йдеться про міру і специфіку їхнього включення, занурення в ситуацію зіткнення зі смертю, глибину її проживання як власної смерті. Трагічна ситуація, пов'язана зі смертю (або її розуміння як такої), набуває статусу ключової події, яка запускає новий відлік життєвого часу. Так, люди, які мали безпосередній досвід зіткнення зі смертю (смерть близьких людей, власне перебування або перебування рідних на межі життя і смерті: аварії, реанімації, операції) і пережили його – переосмислили, структурували та інтегрували пережите минуле у свій теперішній життєвий контекст – підкреслюють особливе значення цієї події в їхньому житті і називають день (період) зіткнення зі смертю “другим днем народженням”, “другим шансом”, “пробудженням”, “вибухом”, “зустріччю з реальним своїм Я”, “днем, що змінив усе їхнє життя” тощо. Можна сказати, що переживання страху смерті, особливо у випадку його успішної інтеграції в структуру життєвого досвіду, є свого роду процесом ініціації (від лат. *initiatio* – “посвячення”) смертю, через проходження якої відбувається якісний перехід особистості на новий рівень її існування.

Попередньо спланована і вбудована у повсякденну реальність життєва програма особистості втрачає свою функціональність і потребує серйозного перезавантаження та переструктуризації. Усередині життєвої системи відбувається “вибух”, який різко змінює траєкторію

життєвого шляху людини. Це піддає сумніву всю систему її життєвих завдань, які відтак потребують переосмислення. Те, що раніше відіграло важливу роль у житті особистості, втрачає сенс і сприймається нею як щось проміжне, тимчасове, незначуще. Зміщення центру під впливом ситуації зіткнення зі смертю в життєвому досвіді особистості провокує появу в неї гострих переживань розгубленості, душевної порожнечі і невизначеності, які швидше хочеться чимось заповнити, замінити, якнайшвидше знайти або сформувані новий центр, навколо якого буде розбудовуватися подальше життя. Індивідуальний спосіб переживання такої ситуації, контекстуалізуючись, може набувати різних смислових валентностей – від конструктивних до деструктивних. З одного боку, людина виявляє надмірну ворожість до ситуації зіткнення зі смертю, не бажає приймати трагічну реальність втрати, конфронтує із соціумом, знімаючи із себе відповідальність за своє власне життя і переносячи її на інші, сторонні об'єкти. З другого боку, життєва траєкторія може прокладатися в конструктивному річищі через своєрідне поєднання особистості із ситуацією зіткнення зі смертю, через її прийняття як однієї із важливих умов успішної адаптації до нових реалій, до реконструкції взаємодії з навколишнім світом, до нових реінтерпретацій трагічних подій та свого місця і ролі в цих подіях. У такому випадку відбувається чітке розмежування того, що справді важливе, значуще, першочергове, і того, що другорядне і не вартує життєвих сил.

Характерними концептами смерті (специфічними кодами у свідомості людини, зміст яких розкриває бачення і ставлення людини до феномена смерті як частини дійсності) у межах цієї моделі є такі: смерть – це випробування, учитель, відродження, очищення, вибір. У цих концептах уже на рівні прочитання простежується певна процесуальність, неоднозначність, динамічність, перетворюваність, трансформаційність.

Модель “Локалізація”. Ситуація зіткнення зі смертю набуває статусу важливої події в житті особистості, яка реформує лише одну чи декілька сфер життя особистості, локалізуючись в одній із них. Це може бути сім'я, здоров'я, робота, кар'єра, стосунки, відпочинок тощо. Усі інші сфери життя залишаються без особливих змін, але можуть відчувати на собі опосередкований вплив реконструйованої частини.

Молоді люди звичайно опосередковано включені у контекст ситуації зіткнення зі смертю (смерть когось із далеких родичів, перегляд відеосюжетів з воєнними діями, кінофільмів, у яких помирає улюблений герой, інформація в ЗМІ про загиблих, страх епідеміологічної загрози (грип, вірус, інфекція), публічне оголошення про страту, ритуальна похоронна хода вулицею, збирання коштів на

лікування онкохворої дитини тощо). Однак переживання страху смерті значущого Іншого, підкріплене емпатійними відчуттями співпереживання, співчуття, належності, приводить людину до переживання її власної смерті. Таким чином, молода людина ніби приміряє на себе роль того персонажа, який опинився у складній життєвій ситуації: *“На його місці міг бути я”*; *“Мені навіть страшно уявити, що було б, якби в тій машині їхала я”*; *“Це дуже страшно, коли помирає дитина. Це могло статися і з моєю також”*; *“Вона не жаліла себе, багато переживала, от і не витримало серце. Я зрозуміла, що це також може статися і зі мною, якщо я не змінюся”* тощо. Такого роду уявне програвання сценарію, переміщення себе в штучну ситуації зіткнення зі смертю, активує процес пошуку відповідей на запитання: *А чи можна було цього уникнути? Що я можу зробити, щоб запобігти цьому? Чи залежить щось від мене? Що я можу зробити, аби не повторювати чужих помилок? Можливо, це життєвий урок (знак, провіщення, нагадування, що життя коротке і потрібно цінувати кожен мить)?* тощо.

Використання семантичних конструкцій у формі запитань найбільш характерне саме для представників цієї моделі. Запитання постають як активаційна сторона загального процесу переживання ситуації зіткнення зі смертю, яка запускає механізми усвідомлення, осмислення, побудови нових інтерпретаційних схем дійсності, що тимчасово втратила свою цілісність. Для прикладу, молоді люди, які згадують трагічні події на Майдані, звертаються до поняття справедливості як центральної категорії, яка дисонує з численними ситуаціями смерті в той період і тим самим “розбиває” і руйнує такі поширені переконання, як *“Бог усе бачить і оберігає нас”*, *“Роби добрі справи – і світ тобі віддячить тим же”*, *“Слухай своє серце і роби відповідні вчинки”*, *“Береженого Бог береже”*. Натомість на цих “сміслових руїнах” постають запитання: *“Чому саме вони?”*, *“Чому Бог забирає молодих, красивих, розумних, порядних, а залишає стільки сміття і непотребу?”*, *“Зараз стало так легко убити людину, просто серед вулиці, вранці чи ввечері: немає ніяких гарантій, що це будеш не ти. Якщо над цим постійно задумуватися, то як із цим жити?”*. Поліфонія значущих запитань та особистісних запитів на розуміння, пояснення, осмислення молодою людиною звучатиме доти, доки вона не знайде або не сформує самостійно новий смисловий контекст, який стабілізує її стан та зменшить внутрішній тиск, спричинений негативними переживаннями, що пов’язані із ситуацією зіткнення зі смертю.

На відміну від попередньої моделі, що була розглянута вище, ситуація зіткнення зі смертю хоч і набуває статусу суб’єктивно значущої події, проте не сприймається як така, що викликає значний

афективний резонанс, відгук чи реакцію, а скоріше відчуття сум'яття, нерозуміння, потребу в пошуку нових смислів. Реакція на подію, особливо якщо вона була раптовою, неочікуваною, швидко може пригломшити, викликати досить сильні почуття в людини, однак так само швидко вони можуть згаснути, притупитися, втратити актуальність, перегоріти. Ситуація зіткнення зі смертю бачиться як подія, яка *змусила (зробила акцент, відкрила очі, вдарила по голові, шокувала, оговтала, привела, допомогла, підитовхнула) замислитися, подумати, зрозуміти, усвідомити, подивитися на життя по-іншому, розгледіти щось важливе, придивитися до чогось більш детальноше, посміхнутися, поплакати, зупинитися, віддати шану, відмовитися, прийняти чи зберегти тощо*. Переважання дієслівної форми в мові підсвідомо стимулює людину до реальної, конкретної дії, звучить як підказка, що вона має чи хоче зробити (змінити) у своєму житті та з чого можна розпочати.

Саме після такого моменту усвідомлення особистісної скінченності, яке супроводжується сильним емоційним переживанням (часто воно короткочасне, але достатньої інтенсивності, щоб залишитися в пам'яті), виникає внутрішній поштовх і з'являється бажання *щось змінити у своєму житті, покращити, відродити, максимально конструктивно й ефективно використати свій життєвий час, від чогось відмовитися, а натомість щось створити, відкрити, започаткувати тощо*. Популярними сферами-мішенями, які піддаються зміні під впливом страху смерті, серед молоді є такі: здоров'я (дбати про покращення та удосконалення самопочуття, відвідувати спортивні секції, стежити за харчуванням, відмовитися від багаторічних шкідливих звичок, як то вживання алкоголю або психоактивних речовин, куріння), стосунки (*створити сім'ю, народити дитину, зцілити шлюб, подякувати батькам за все, попросити пробачення, закохатися*), творчість та самопізнання (*створити щось корисне і важливе, як Стів Джобс, – тоді й померати не страшно; розкрити в собі нові можливості і таланти, реалізувати цікавий соціальний проект, усвідомити хто я і чого все ж таки хочу*) тощо.

Отже, відбувається своєрідне інвестування в одну зі сфер життя, яка з тих чи інших причин наразі не задовольняє особистість якістю свого функціонування. Страх смерті тісно пов'язаний із життєвим часом, що постає як одна із центральних категорій у текстах молодих людей, занепокоєних через скінченність свого існування та обмеженість його тривання в часі. Страх ніби "підганяє" людину до чогось, що вона може не встигнути зробити (відчути, прожити).

Для цієї моделі характерні такі концепти смерті: смерть – це можливість самоздійснення, фон цінності і блага життя, зло/добро, суддя, жертва.

Модель “Захист”. Виділена структура характеризує непроникність системи життєвого досвіду, яка намагається зберегти незмінність своєї форми та суті. Постійно відбувається посилення захисту (життєва енергія підсилює світ, а не особистість), що постійно потребує залучення необхідних для існування ресурсів. Спосіб організації життя залишається незмінним. У структурі життєвого досвіду формується мотиваційна спрямованість на уникнення всього, що здатне викликати травматичну пам’ять та негативні переживання.

Ця модель досить добре ілюструє роль допоміжних “захисних” пластів у життєвому досвіді особистості, які створені для того, щоб підтримувати незмінність життєвої системи і не давати можливості різним суб’єктивно значущим “загрозам” проникати всередину неї і порушувати її цілісність. Такі захисні структури представлені у формі фіксованих “смыслових конструкцій”, які мають низький рівень проникності і, відповідно, не піддаються спростуванню. Усі можливі контргіпотези і пояснення, доводи та аргументи, додаткові умови та суперечливі ситуації, які можуть якимось чином проникнути в життєву систему, наштовхуються на міцне, концептуальне “жорстке ядро” життєвого досвіду, захищене від сторонніх, чужорідних смыслових атак.

Такого роду стратегія залишатиметься виправданою доти, доки “жорстке ядро” (філософія життя, концептуальна картина світу) буде забезпечувати і підтримувати гомеостаз життєвої системи. Однак у період, коли життєздатність такої моделі дасть збій або ж призведе до певних кризових ситуацій у житті людини, ціннісно-смыслове ядро поступово може зміститися або бути витісненим іншими концептуальними програмами. Такі тектонічні зрушення можна спостерігати дуже часто в культурних традиціях: коли одні звичаї відмирають через втрату свого функціонального призначення або ж витісняються більш новими, креативними, відповідними часу та епосі формами (наприклад, у китайській традиції обряд захоронення наречених вважають *архаїчним; таким, що відмирає; забутим; неадекватним*).

До цієї моделі увійшли респонденти, які обирають стратегію уникнення та заперечення, що ілюструє поширену форму психологічного захисту. Остання не просто контролює, а й часом і повністю перекриває доступ до інформації, яка так чи інакше стосується теми смерті. Звужений обсяг уваги до проблематики смерті, ігнорування власних внутрішніх переживань з цього приводу значно спотворюють сприймання людиною травматичної ситуації, породжу-

ють у неї внутрішні конфлікти. Ці конфлікти до певного часу досить успішно маскуються товщею різнорідних пояснень та виправдань, що дає змогу молодій людині, незважаючи на зовнішній контекст, ніби не помічати його, не пропускати через себе. Так, наприклад, у текстах досліджуваних можна натрапити на таке: *“Я розумію, що війна і все таке, але життя ж триває. Я спеціально не дивлюся новини і не читаю всі ті жахливі історії. Навіщо на цьому зациклюватися? Я не люблю цього. Це мене лише засмучує”*. Або: *“Так, інколи чую, що хтось то там розбився, то там... але я про це не думаю! Навіщо про це взагалі думати, щоб не наклакати раптом?”*. Цікавою семантичною особливістю таких текстів є заміщення поняття смерті різноманітними, часто у невизначеній формі, семантичними конструкціями (коли йдеться про смерть, але саме слово “смерть” опускається, воно ніби вислизає з тексту): *“я не думаю про це”*, *“це мене лякає”*, *“я не люблю про це говорити”*, *“всі ми не вічні”*, *“хто знає, що на нього чекає?”*, *“їх уже немає, немає сенсу про це говорити”*, *“краще б цього взагалі не було”* тощо. Унаслідок цього може формуватися хибне уявлення, що смерті не існує взагалі, – точніше, вона існує, але десь там далеко, віддалено від особистості, на оптимальній дистанції, щоб *“про це не думати, цього не знати, не бачити”*. Такий підхід характерний для молодих людей, які безпосередньо не стикалися зі смертю, яким ситуації, пов’язані зі смертю, видаються досить віддаленими, непотрібними, нецікавими, неактуальними і дещо нереальними, але при цьому неприємними та потенційно загрозливими. Простежується легковажне ставлення до смерті, яке підкріплюється відчуттям унікальної особистісної невразливості, безсмертя (що це може статися з будь-ким і будь-коли, але не зі мною і не сьогодні).

Характерними концептами смерті в межах цієї моделі є такі: смерть – це ніщо, табу, зброя, насилля, частина вічного коловороту, закономірність.

Висновки. Отже, на основі якісного дослідження було виділено три типи моделей страху смерті як способу організації життєвого досвіду особистості: “Зміщення центру”, “Локалізація” та “Захист”. У моделі “Зміщення центру” страх смерті, джерелом якого є глибинне безпосереднє переживання ситуації зіткнення з власною смертю, повністю піддає сумніву і зміні попередній життєвий досвід особистості і стимулює її до тотального переосмислення (себе, світу, себе у світі) та відповідно до нього – до переструктуризації, перебудови свого життя. У моделі “Локалізація” страх смерті, що породжується переважно опосередкованим досвідом переживання смерті на рівні соціально значущих контекстів Я – Інші, акцентує увагу лише на одній

зі сфер життя особистості, яка потребує реконструкції, та розсуває межі для заповнення життєвого простору новими проміжними смислами. У моделі “Захист” людина вдається до уникання страху смерті та дистанціюється від нього завдяки традиціям, стійким непроникним переконанням, віруванням, які не допускають особливих змін у життєвому досвіді, зберігаючи таким чином за будь-яких умов цілісність та непорушність сконструйованого світу і відкидаючи конфліктні чи загрозливі смислові альтернативи.

Література

1. *Аллахвердов В. М.* Сознание как парадокс / В. М. Аллахвердов. – СПб. : ДНК, 2000. – 528 с.
2. *Бусыгина Н. П.* Феноменологический и герменевтический подходы в качественных психологических исследованиях / Н. П. Бусыгина // Культурно-историческая психология. – 2009. – № 1. – С. 57–65.
3. *Лактионов А. Н.* Координаты индивидуального опыта / А. Н. Лактионов. – Х. : Бизнес Информ, 1998. – 492 с.
4. *Лепіхова Л. А.* Вплив життєвого досвіду на стратегії та рівні життєвих домагань / Л. А. Лепіхова // Актуальні проблеми психології. Т. 2: Психологічна герменевтика: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка. – К., 2005. – Вип. 3. – С. 169–172.
5. *Страус А.* Основы качественного исследования: обоснованная теория, процедуры и техники / А. Страус, Дж. Корбин; пер. с англ. Т. С. Васильевой. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.
6. *Титаренко Т. М.* Сучасна психологія особистості / Т. М. Титаренко. – К. : Каравела, 2013. – 372 с.
7. *Улыбина Е. В.* Психология обыденного сознания / Е. В. Улыбина – М. : Смысл, 2001. – 263 с.
8. *Чепелева Н. В.* Психологические механизмы понимания и интерпретации личного опыта / Н. В. Чепелева // Актуальні проблеми психології. Т. 2: Психологічна герменевтика: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка. – К., 2002. – Вип. 2. – С. 3–13.
9. *Швалб Ю. М.* Жизненный опыт как проблема психологии сознания / Ю. М. Швалб // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. – 2010. – № 913. – Вип. 44. – С. 178–181.
10. *Tedeschi R. G.* Trauma and Transformation: Growing in the Aftermath of Suffering. Thousand Oaks / R. G. Tedeschi, L. G. Calhoun. – CA : Sage, 1995.
11. Why do people need self-esteem? A theoretical and empirical review / T. Pyszczynski, J. Greenberg, S. Solomon, J. Arndt, J. Schimmel // Psychological bulletin. – 2004. – Vol. 130(3). – P. 435–468.

References

1. Allahverdov, V. M. (2000). *Soznanie kak paradoks* [The consciousness as paradox]. St. Petersburg: DNK (rus).

2. Busyigina, N. P. (2009). Fenomenologicheskii i germenevticheskii podkhody v kachestvennykh psikhologicheskikh issledovaniyakh [Phenomenological and hermeneutical approaches in high-quality psychological researches]. *Kulturno-istoricheskaya psikhologiya* [Cultural-historical Psychology], 1, 57–65 (rus).
3. Laktionov, A. N. (1998). *Koordinaty individualnogo opyta* [Coordinates of individual experience]. Harkiv: Biznes Inform (rus).
4. Lepikhova, L. A. (2005). Vplyv zhyttievoho dosvidu na stratehii ta rivni zhyttevykh domahan [Influence of life experience on strategy and levels of vital claims]. *Aktualni problemy psikhologii. Tom 2. Psykholohichna hermenevtyka* [Actual Problems of Psychology. Vol. 2. Psychological Hermeneutics], 3, 169–172 (ukr).
5. Straus, A. and Korbin, Dzh. (2001). *Osnovy kachestvennogo issledovaniya: obosnovannaya teoriya, protsedury i tekhniki* [Bases of high-quality research: reasonable theory, procedures and technicians]. Moscow: Editorial URSS (rus).
6. Tytarenko, T. M. (2013). *Suchasna psikhologhiia osobystosti* [Modern psychology of the personality]. Kyiv: Karavela (ukr).
7. Ulybina, E. V. (2001). *Psikhologiya obydennoho soznaniya* [Psychology of ordinary consciousness]. Moscow: Smysl (rus).
8. Chepeleva, N. V. (2002). Psikhologicheskie mekhanizmy ponimaniya i interpretatsii lichnogo opyta [Psychological mechanisms of understanding and interpretation of personal experience]. *Aktualni problemy psikhologii. Tom 2. Psykholohichna hermenevtyka* [Actual Problems of Psychology. Vol. 2. Psychological Hermeneutics], 2, 3–13 (rus).
9. Shvalb, Yu. M. (2010). Zhiznennyi opyt kak problema psikhologii soznaniya [Life experience as consciousness psychology problem]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Psikhologhiya* [Bulletin of Kharkiv National University named after W. N. Karazin. Series: Psychology], no. 913, Is. 44, 178–181 (rus).
10. Tedeschi, R. G. and Calhoun, L. G. (1995). *Trauma and Transformation: Growing in the Aftermath of Suffering*. Thousand Oaks. CA: Sage.
11. Pyszczynski, T., Greenberg, J., Solomon, S., Arndt, J., Schimel, J. (2004). Why do people need self-esteem? A theoretical and empirical review. *Psychological bulletin*, 130(3), 435–468.

Myronchak K. V. Creation of typological models of death fear as a way of life experience organization

The features of creation of typological models of death fear as a way of life experience organization with application of an integrated approach, and using a wide arsenal of methodological tools are unveiled in the article. Parameters of an assessment of a way of life experience organization of the personality in a situation of touching with death are allocated: the subjective importance of a situation of death, intensity of feelings, dynamics of changes, valence of changes, existential prospect, contextuality of a situation of osculation with death (the direct/ indirect experience), conceptual sense of death, degree of stereotyping of meanings, the person's attitude towards death, level acceptance/denial of death fear and level of person's subjectivity. Three types of models of death fear as a way of life experience organization of the personality are created: "shift of the center" (total reconsideration, reorganization

of life), “localization” (partial reconstruction, selective emphasis on one of spheres in life) and “protection” (avoiding of death, a distancing for keeping integrity and inviolability of the designed world).

Key words: fear of death, life experience organization, methodological tools, typological model.

© Мирончак К. В.

О. А. Ніздрань

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В ОСІБ З РІЗНИМ ЕКОНОМІЧНИМ СТАТУСОМ: АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Представлено організацію та психологічні інтерпретації результатів емпіричної частини дослідження особливостей взаємозв'язку соціального капіталу та психологічного здоров'я осіб з різним економічним статусом. Проаналізовано відмінності між групами з різним рівнем доходу за показниками соціального капіталу (публічний ресурс соціального капіталу, соціально-професійний і міжнародний його ресурс) та психологічного здоров'я (стосунки з іншими, автономія, особистісне зростання, самоприйняття, психологічне благополуччя), а також за рівнем фрустрованості, економічного оптимізму, суб'єктивною адекватністю доходу, благополуччя сім'ї, фінансової депривації, загальним показником суб'єктивного економічного благополуччя. Визначено найбільш значущі кореляційні зв'язки соціального капіталу з показниками фрустрованості, економічної тривожності (фінансовим стресом) та компонентами психологічного здоров'я осіб із низьким та високим економічним статусом, зокрема позитивними стосунками з іншими, автономією та цілями в житті.

Ключові слова: соціальний капітал, психологічне здоров'я, економічний статус, суб'єктивне економічне благополуччя, психологічне благополуччя.

Проблема. Відкрита воєнна агресія Росії проти України триває: порушення цілісності країни, невизначеність і непередбачуваність розвитку подій, трансформаційні суспільні процеси, складна економічна ситуація спричинюють та підсилюють погіршення в стані фізичного і психологічного здоров'я населення. Беручи до уваги особливості українського простору соціально-економічних змін, особи з низьким економічним статусом підпадають під дію більшої кількості стресорів за умови меншого обсягу ресурсів, необхідних для того, щоб впоратися з ними, а також більш вразливі до дії цих стресорів. Виникає потреба в